

Romano džaniben

časopis romistických studií | 1 | 2021

Romano džaniben

časopis romistických studií | 28. ročník | 1/2021

HOSTUJÍCÍ EDITOŘI ČÍSLA:

Martin Fotta

Martin Fotta je antropolog na Etnologickém ústavu Akademie věd České republiky.

E-mail: fotta@eu.cas.cz

Mariana Sabino Salazar

Mariana Sabino Salazar je doktorandkou v programu iberských a latinskoamerických kultur a literatur na Texaské univerzitě v Austinu. E-mail: soymariana@utexas.edu

Na obálce:

Oscar Yovani | Sayula, Jalisco, Mexiko, 1998 | Foto: Ruth Campos Cabello – PattakíVideo

Obsah

| TÉMA: ROMOVÉ V LATINSKÉ AMERICE A KARIBIKU |

Martin Fotta, Mariana Sabino Salazar Romistika v Latinské Americe a Karibiku: Perspektivy a výzvy	5
--	---

RECENZOVANÁ ČÁST

Ann Ostendorf Louisianští Romové: Konstrukce rasy v koloniálním Karibiku	33
Neyra Patricia Alvarado Solís Mapování transatlantických trajektorií „ <i>gitanos</i> “ („Cikánů“) v Mexiku	57

NERECENZOVANÁ ČÁST

Martin Fotta, Mariana Sabino Salazar Úvod k literární sekci	79
Jorge Emilio Nedich Ukázky z tvorby	81
Voria Stefanovsky Ukázky z tvorby	93
Juan Luís Aguilera Ukázky z tvorby	105
Martin Fotta, Mariana Sabino Salazar Úvod k fotografické sekci	117

BAREVNÁ PŘÍLOHA

Ruth Margarita Campos Cabello, Toño García Romero Luciana Sampaio Fotografické reprezentace Romů z Latinské Ameriky	
---	--

RECENZE | ANOTACE

Neyra Patricia Alvarado Solís: *Nombrar y circular, gitanos entre Europa y las Américas. Innovación, creatividad y resistencia* (Matías Domínguez) **123**

Coletânea de artigos. Povos ciganos: Direitos e instrumentos para sua defesa (Juliana Campos) **129**

Márcio Vilar: *Calon-Welten: Eine Ethnografie über das Leben, Sterben und Weiterleben bei Ciganos in Brasilien* (Martin Fotta) **135**

Victor Vishnevsky: *Memórias de um cigano* (Marcos Toyansk) **143**

Recenze | Anotace

Neyra Alvarado Solís (ed.)

*Nombrar y circular, gitanos entre Europa
y las Américas. Innovación, creatividad y resistencia*
/ Matías Domínguez

Coletânea de artigos. Povos ciganos: Direitos e instrumentos para sua defesa
/ Juliana Campos

Márcio Vilar

*Calon-Welten: Eine Ethnografie über das Leben,
Sterben und Weiterleben bei Ciganos in Brasilien*
/ Martin Fotta

Victor Vishnevsky

Memórias de um cigano
/ Marcos Toyansk

Neyra Alvarado Solís (ed.)

Nombrar y circular, gitanos entre Europa y las Américas. Innovación, creatividad y resistencia¹

(Pojmenování a cirkulace, Romové mezi Evropou a americkým kontinentem.
Inovace, kreativita a odolnost)

Colección Investigaciones. San Luis Potosí, México: El Colegio de San Luis,
2021, 290 s., ISBN 978-607-8794-06-5

Publikování sbírek textů jako podkladového materiálu pro srovnávací úvahy o různých tématech a otázkách týkajících se Romů je jedním z významných posláních romistiky jako akademické disciplíny. Sborníky textů, kolektivní monografie nebo tematická čísla časopisů napomáhají k rozšiřování povědomí o dosavadních poznatcích a v komunitě sociálních vědců a studentů přispívají ke zviditelnění Romů jako výzkumného tématu. Ve vydávaných latinskoamerických publikacích nebo tematických časopiseckých číslech, jež se Romům věnují, však podobné souborné publikace, a to nejen takové, které se týkají regionu samotného, ale i takové, které by nahlížely téma z transatlantické perspektivy a přiváděly Evropu a americký kontinent do jednoho srovnávacího rámce, dosud citelně absentují.

Tento nedostatek je znepokojující ze tří důvodů. Za prvé, obecně platí, že výzkum týkající se Romů zůstává ve srovnání s výzkumem jiných etnik v Latinské Americe spíše ojedinělý, přičemž jedinou světlou výjimku představuje Brazílie – tamní romistická akademická činnost je rozsáhlejší než v jiných zemích Latinské Ameriky. Za druhé, Romové v tomto regionu představují početnou populaci, jež je na tomto kontinentu přítomna již několik generací, ale mezi badateli nebo veřejně

¹ Recenze byla napsána speciálně pro toto tematické číslo *RDž*, zkrácená verze této recenze vyšla také ve španělštině v časopise *Etnografías Contemporáneas* 12/2021.

působícími intelektuály dosud nevzbudila dostatečný zájem. A konečně, což je možná nejdůležitější, Romové zde čelí vysoké míře diskriminace, jež se od Evropy příliš neliší, ale povědomí veřejnosti o ní zůstává nízké, což je důvod, proč by sociální vědci měli hrát při zvyšování viditelnosti Romů a při obraně jejich práv důležitou úlohu.

Vydání monografie *Nombrar y circular, gitanos entre Europa y las Américas. Innovación, creatividad y resistencia*, čítající deset kapitol uspořádaných do tří částí a dvou závěrečných komentářů představuje pro romistiku v latinskoamerickém prostoru důležitý krok. Zaměření jednotlivých kapitol je antropologické a historické. Poprvé byly tyto texty prezentovány jako příspěvky na mezinárodním kolokviu „Gitanos entre Europa y las Américas. Creatividad e innovación en los procesos de inmersión, dispersión e ilegitimidad“ (Romové mezi Evropou a Amerikou. Kreativita a inovace v procesech imerze, disperze a nelegitimity) konaném v roce 2018 v Colegio de San Luis, San Luis Potosí, Mexiko. Cílem kolokvia bylo usnadnit výměnu vědeckých informací v transatlantickém prostoru zaměřenou primárně na romskou populaci v Latinské Americe. Editorkou knihy je Neyra Alvarado Solís, profesorka a výzkumnice v programu antropologických studií Colegio de San Luis (doktorát v oboru etnologie získala na Université de Paris). Její vlastní romistický výzkum je zaměřený zejména na Ludary v severním Mexiku.

Všechny texty jsou psány ve španělštině a spojuje je zaměření na význam sociálních proměn Romů a jejich praktik rezistence, související s jejich nerovným postavením ve vztahu k okolnímu neromskému obyvatelstvu i k představitelům a institucím okolní kulturně dominantní společnosti. Titul knihy *Nombrar y Circular* (Pojmenovávání a cirkulace) odkazuje na označování a pohyby obyvatelstva, název ovšem ve skutečnosti vystihuje jen obsah první části knihy. V dalších částech se postupně témata, jimiž se jednotliví autoři zabývají, od tohoto ústředního zaměření vzdalují.

Autoři, soustředění geograficky na Evropu a Ameriku – a zejména na španělské a mexické zkušenosti – analyzují místní sociální praxe a významy utvářené specifickými historickými procesy. Tato skutečnost umožňuje komparativní čtení, tedy porovnávání kapitol, a umožňuje se tak vyhnout nejčastějším chybám v romistice – jednoduchým zobecněním a homogenizacím zkušeností.

První část knihy nazvaná „Pojmenování a cirkulace: rezistence, inovace a rekonstrukce“ se zabývá trajektoriemi autonym a exonym, různými kategoriemi identity a také tím, jak se vztahují k časové a prostorové dynamice, v níž se taková jména a konceptualizace objevují. Texty v této části knihy umožňují čtenářům pozorovat, jak se u romských komunit napříč staletími a na obou kontinentech vyvinuly rozmanité strategie rezistence a inovací, jež jim umožňovaly přežívat v nepřátelských sociokulturních kontextech a nerovných podmínkách. Leonardo Piasere sleduje evropské dějiny vnějších a vnitřních etnonym a odhaluje časové proměny komplexního souhrnu tras pohybu Romů z jejich vlastního pohledu,

a na tomto základě pak analyzuje způsoby utváření historické dokumentace z etnografické perspektivy. Takový přístup umožňuje Piasekovi rozlišovat mezi označeními vzniklými na straně Romů a těmi utvářenými lidmi zvenčí. Pozoruje také způsoby rezistence, jež Romové projevují při reprodukci svých etnonym. Na základě této etno-historické analýzy dochází autor k závěru, že etnonymum „Romaničel“ (*Romanicel*) je nejstarším kolektivním sebe-pojmenováním, jež předchází dalším dnes existujícím autonymům jako Kale, Rom, Sinto nebo Manuš. Text Neyry Alvarado Solís se zabývá mexickými ludarskými skupinami a popisuje rozpory mezi proti-cikánskými konotacemi určitých pojmů spojených s romskými formami cirkulace a obývání prostoru na jedné straně a reakcemi těchto skupin na neočekávané situace na straně druhé. Stávající vztah mezi pojmy jako kočovník (*nomad*) nebo Maďar (*húngaros*), jak bývají Romové z východní Evropy v celé Latinské Americe a ve Španělsku označováni, jež jsou v dominantní mexické společnosti spojeny s negativními stereotypy, je v protikladu s inovativními formami spojenými s cirkulací a obýváním místního prostoru. Ludary jako projevu jejich identity. Kapitola Martina Fotty, založená na jeho výzkumu mezi kalonskými rodinami v Bahii (Brazílie), zpochybňuje pojmy nomadismu a usazení, které sice stojí v základu kategorizace Romů ze strany státu a ustanovují i teoretické, prostorově-časové konceptualizace aplikované v antropologii, ale zároveň jsou naprosto cizí skutečnému způsobu existence a žití Kalonů v tomto světě. Tato diakritická konceptualizace Kalonů vztahující se k mobilitě představuje nomadismus – z vnějšího hlediska – jako inherentní, tradiční součást jejich identity a zároveň jejich charakteristický rys určený k zániku v důsledku postupného usazování. Autor tuto perspektivu kritizuje a uvádí, že v každodenním životě Kalonů jsou termíny jako „usazenost“ a „pohyb“ modalitami, které se v romské sociální organizaci různě kombinují. Chápat je jako dichotomické znamená používat kategorie vycházející z neromských ideologií. První část knihy uzavírá text Nathalie Manrique, v němž se autorka zabývá příjmeními španělských Gitanů, přičemž sleduje konstrukci a rekonstrukci maritálních vztahů v průběhu staletí a gitanskou zkušenost se smíšenými i endogamními sňatky zahrnujícími též bratrance a sestřenice.

Tři kapitoly druhé části knihy – nazvané „Představy a stereotypy: absurdity, předsudky a strategie“ – vycházejí z různých historických metodologií a perspektiv a zkoumají společenské představy o Romech živěné pozitivními i negativními stereotypy. Odhalují tak přímý vztah mezi evropským a americkým kontinentem, který se odráží v pohybu myšlenek, představ i konkrétních lidí směrem z Evropy do Ameriky v různých historických obdobích, ovlivňovaných migrační politikou a různými migračními zkušenostmi. Text Maríi Fernandy Baroco Gálvez popisuje, jak společenské postavení Romů v rámci hegemonického světového názoru a jemu odpovídajících společenských hodnot závisí na tom, zda jsou Neromy romantizováni, nebo naopak očerňováni. V této kapitole sledujeme příběh Samuela

Robertse odehrávající se v Anglii v 19. století, jenž ve snaze evangelizovat Romy vyvinul genealogickou teorii, v níž Romy klasifikoval jako Egypťany, kteří před příchodem do Evropy žili v Mexiku jako Toltecové. Saúl Iván Hernández Juárez analyzuje tisk ze San Luis Potosí z počátku 20. století, tedy z doby porevolučního mexického státu, pro nějž byla charakteristická politika rasového výběru vedoucí k vyzdvihování některých skupin indiánských obyvatel jako nadřazených a k podpoře migrace „žádoucích“ Evropanů. V místních periodikách se odrážejí protiromské předsudky, stereotypy (například zloději dětí) a xenofobie způsobem, který jasně ukazuje, že v této době v Mexiku tzv. Maďaři (*húngaros*) „neměli žádné místo“. V rámci tehdejšího národního projektu byli Romové nepřijatelní kvůli domnělým kulturním, náboženským, zdravotním a kriminálním praktikám. V závěru této části knihy Mariana Sabino Salazar využívá mikrohistorický přístup k vykreslení vztahů mezi inkvizicí a romským obyvatelstvem na amerických územích Španělské říše v 17. století. Zaměřuje se přitom na případ ženy jménem María de la Concepción pocházející z „cikánského národa“. Autorka studuje dokumenty inkvizičního procesu, do kterého byla tato Gitanka zatažena, a rekonstruuje její životní příběh se zaměřením na předsudky (kulturní, genderové a ekonomické), kterým čelila, i její strategie přežití a adaptace.

Třetí a poslední část knihy „Anticikanismus: politická participace, ženy a literatura“ se skládá ze tří kapitol, jejichž průsečíkem je téma anticikanismu. Autoři analyzují rasismus, předpojatosti a předsudky vůči Romům ukotvené v hegemonickém kulturním světonázoru a sledují, jak tyto koncepty kontrastují se způsoby života Romů, které se po generace vyvíjejí v nerovném sociálním prostředí. Každá ze tří kapitol analyzuje různá témata pomocí různých metodických postupů, od politické činnosti Gitanů ve Španělsku, přes mexický obraz romské ženy, až po reprezentaci Romů v literatuře a v další hegemonické kulturní produkci. Rafael Buhigas Jiménez je autorem prvního textu, jenž je umístěn do Madridu na přelomu 19. a 20. století a sleduje dobovou politickou angažovanost španělských Gitanů. Analýza procesu politické aktivizace, jenž se zintenzivnil po druhé světové válce a pokračuje až do současné doby, umožňuje autorovi kritiku dominantního názoru, podle nějž je romské obyvatelstvo neorganizované a apatické k politickým aktivitám. Stejně tak kritizuje koloniální paměť, jež představuje realitu života Gitanů jako homogenní, zatímco je ve skutečnosti rozrůzněná do mnoha zkušeností. Druhá kapitola zkoumá budování jinakosti v rámci mexického stereotypu spojovaného s obrazem romských žen. Sol-Ho Morales Muñoz zde zpracovala etno-historickou studii, v níž kombinuje bibliografickou analýzu, literární kritiku a etnografické postupy. Její text analyzuje různé aspekty budování identity romské ženy v interakci s vlastní komunitou i hegemonickou kulturou: obraz romských žen prezentovaný v klasických literárních postavách, jako jsou Carmen, Esmeralda a Preciosa, nebo obecnou představu navázanou na obraz Romky hádající z ruky. Druhou eventualitu autorka vysvětluje jako ženský

obchod: jde o způsob navazování obchodních vztahů s Neromy, což je činnost, jež představuje i součást romské identity a vlastní legitimizace. Jorge Nedich nakonec popisuje rasismus, s nímž se Romové setkávají v neromských institucích a ve svém každodenním životě. Zdůrazňuje, že předsudečné charakteristiky Romů v kulturní produkci, jako je literatura a film, mají pro celou společnost zásadní význam. V rámci rozmanitých témat, jimiž se kapitola zabývá, pak její autor, spisovatel a literární kritik, analyzuje jako klíčové příklady románů *Carmen* od Prospera Mérimée a *La gitanilla* Miguela de Cervantese.

Kniha končí dvěma rozšířenými komentáři. V prvním se Élodie Razy a Charles Édouard de Suremain zamýšlejí nad antropologickými pracemi o Romech, především nad různými pokusy vyhnout se esencializacím. Vycházejí z emických kategorií a navrhuji zamyslet se nad jejich složitým vzájemným vztahem s etickými pojmy s cílem ukázat, jak je možné se odklonit od některých vědeckých pojmů a státních klasifikací. Jean-Pierre Cavaillé se v druhém komentáři zamýšlí nad různými antropologickými a historickými debatami v rámci romistiky a jejich přínosem pro společenské vědy a zejména pro pochopení politických strategií rezistence.

Jednou z hlavních nevýhod knihy je její malá srozumitelnost pro začátečníky v oboru. Témata, která autoři zkoumají, vyžadují alespoň elementární znalost problematiky a úvod knihy není dostatečně podrobný na to, aby poskytl výraznější vodítko, jak k jednotlivým textům přistupovat. Globální politické otázky, týkající se pohybu obyvatelstva a pojmenovávání (etnonyma a exonyma) nebo složitosti, které s těmito tématy souvisí, mohou ocenit jen čtenáři s předchozími znalostmi této problematiky. Skutečnost, že do knihy přispěli pouze autoři, kteří se zúčastnili zmíněného kolokvia v roce 2018, představuje další omezení. Z výběru tak totiž byli vyloučeni autoři a texty, které by byly k tématu sborníku relevantnější nebo by přistupovaly k předmětu zkoumání precizněji. Kromě toho sborník pomíjí většinu zemí a romských skupin z Latinské Ameriky, když se s výjimkou jednoho textu o Brazílii zaměřuje pouze na Mexiko. Podobně se i texty týkající se Evropy soustřeďují především na Španělsko, a omezuje se tak příležitost k představení sofistikovanějších transatlantických analytických spojení. Například zde nejsou obsaženy žádné kapitoly o Romech z východní Evropy, které by hlouběji rozvedly texty a odkazy ve studiích zaměřených na mexické Ludary a Romy.

To má za následek další nedostatek: jednotlivé kapitoly spolu totiž systematictěji nekomunikují. Rezonance jednotlivých textů jsou sice rozpoznatelné, ale pochopí je (a mohou si je užít) pouze ti, kteří mají předchozí romistické znalosti a kteří jsou schopni porozumět zvláštnostem různých analyzovaných skupin, trajektorií a regionů. Kromě toho zde vedle sebe stojí texty prezentující empiricky podložené závěry realizovaných výzkumů vedle kapitol, které se více podobají výzkumným plánům nebo esejům, a kvalita výzkumu, na němž jsou kapitoly založené, se tedy liší. To však knize neubírá na celkové

kvalitě. Spíše než v koherenci celého obsahu tak spočívá síla této publikace právě v kvalitě jejích jednotlivých kapitol. V tomto smyslu jsou zajímavé oba závěrečné komentáře, které sice odrážejí obsah jednotlivých kapitol, ale nepřestávají usilovat o provázanost mezi jednotlivými kapitolami navzájem, i mezi nimi a badatelskými cíli prezentovanými v úvodu a názvu knihy.

Publikace se nevyhýbá ani zamyšlení nad výzkumnými metodami. Kritika metod, doporučení a varování, která jsou pro romistiku tak potřebná, se zde objevují ve vztahu k různým disciplinárním postupům i teoretickým přístupům. Titul *Nombrar y circular* se jako kolektivní monografie autorů, z nichž mnozí jsou v romistice již dobře známí, soustřeďuje zejména na antropologii a historii, a v latinskoamerickém kontextu je průkopnickou a nepostradatelnou publikací. Poskytuje cenný příspěvek k reflexi a srovnávací analýze vztahu Romů ke kulturně dominantním společnostem na obou stranách Atlantiku a v různých historických obdobích.

Matías Domínguez²

Z angličtiny přeložila Jarmila Johnová

² Matias Domínguez je výzkumník a profesor na Institutu antropologických věd na Univerzitě v Buenos Aires (Institute of Anthropological Sciences, University of Buenos Aires). E-mail: mdominguez@filo.uba.ar

Romano džaniben – 28. ročník – 1/2021

Časopis romistických studií

Tento časopis vychází díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky v rámci programu Podpora rozšiřování a přijímání informací v jazycích národnostních menšin.

Dále byl financován hlavním městem Praha z Programu v oblasti podpory aktivit národnostních menšin na území hl. m. Prahy pro rok 2021.

Vydává Romano džaniben, z. s.

Biskupcova 85, 130 00 Praha 3

e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz

bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktoři: Pavel Kubaník, Helena Sadílková

Redaktoři: Renata Berkyová, Helena Kaftanová, Jan Ort, Lada Viková, Eva Zdařilová

Redakční rada:

Mgr. Michael Beníšek, Ph.D.; PhDr. Jan Červenka, Ph.D.; Mgr. Viktor Elšík, Ph.D.;

Mgr. Lucie Fuková; PhDr. Jana Horváthová; Mgr. Pavel Kubaník, Ph.D.;

Mgr. Alexander Mušinka, Ph.D.; Mgr. Tatiana Podolinská, Ph.D.;

doc. Jurina Rusnáková, Ph.D.; Helena Sadílková, Ph.D.; Mgr. Lada Viková

Seznam recenzentů je uveden na webových stránkách

www.dzaniben.cz.

Sazba: Kateřina Krčíková

Obálka: Daniela Kramerová

Tisk: powerprint s.r.o.

Náklad: 300 ks

Doporučená cena: 160 Kč

Roční předplatné: 320 Kč (včetně poštovného a balného)

ISSN 1210-8545

Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno

Reditelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24. 6. 1994.